

Inleidingen

DE BERKENDAALWIJK (ELSENE)

Architecturale inleiding

Georges Brugmannplein 19-20 en Berkendaalstraat 128-130 (*Le Document*, 4, 1934, p. 65).

Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Inhoud

Ontwikkeling	3
Religieuze architectuur	6
Burgerlijke architectuur	8
<i>Openbare gebouwen</i>	8
<i>Privé-architectuur</i>	10
Voornaamste typologieën	
Speculatie en architecturale gehelen	
Architecten van de wijk	
Architectuurstijlen	
<i>Burelen</i>	25

Redactie:

Christophe Deschaumes
2007

© Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest,
Directie Monumenten en
Landschappen,
CCN
Vooruitgangstraat 80
1035 Brussel

Verantwoordelijke uitgever:
P. Crahay

ONTWIKKELING

Tot het laatste kwart van de negentiende eeuw is Berkendaal een sterk heuvelachtig gebied met voornamelijk landbouwgrond en (bleek)weides.

Aan de basis tot de verstedelijking van dit gebied ligt Georges BRUGMANN. Nadat hij de nabijgelegen Brugmannlaan succesvol heeft ontwikkeld (1875), stort hij zich op het aanpalende 'Berkendaalveld', waar hij meerdere gronden bezit en verder aankoopt. In 1875 krijgt hij de toelating om een drietal straten te trekken in de onmiddellijke buurt van de Waterlooosesteenweg en de Brugmannlaan. Om de verstedelijking van zijn gronden in te zetten neemt hij zelf het initiatief. Langs de Waterlooosesteenweg laat hij als toegang tot zijn straten twee maal dertien woningen bouwen.

Een paar jaar later ziet hij een tweede kans om volk en gegadigden naar zijn nog braakliggende gronden te lokken. Door het uitblijven van een vast stek voor de nieuwe parochiekerk van de Tenboswijk, biedt hij een perceel aan op de kruising van de huidige Frans Merjay- en Hervormingstraat. Op dit perceel verrijst een voorlopige kapel die hij bovendien zelf financiert.

Algemeen aanlegplan van de Berkendaalwijk n.o.v. C. Boon, GAE/OW Berkendaalwijk (1902).

Op de eigenlijke bouwkoorts moet men wachten op het definitief goedgekeurd aanlegplan voor de Berkendaalwijk (n.o.v. C. Boon),

met name zo'n twintig jaar. De eerste tien jaar van de twintigste eeuw beperkt zich tot zware nivelleringswerken, de aanleg van rioleringen en het plaveien van wegen van de nieuwe wijk. Ondertussen start de familie Brugmann en andere grondbezitters de stelselmatige verkaveling en verkoop van percelen.

De eerste huizen verschijnen normalerwijs langs de hoofdassen. Zo komt de Waterlooosesteenweg, ondanks haar laat achttiende-eeuwse oorsprong, pas vanaf 1870 in ontwikkeling. Haar grootste bouwwoede kent ze rond 1890 om twintig jaar later zo goed als dichtgebouwd te zijn. In tegenstelling tot de overige hoofdassen, vormt de steenweg een zuivere handelsas met weinig eengezinswoningen en hoofdzakelijk opbrengsthuisen met handelsruimte op de benedenverdieping. De nieuwe en prestigieuze Brugmannlaan kent een vergelijkbare ontwikkeling.

Enkel in de Molièrelaan verloopt de bebouwing in fases. Aanvankelijk blijft de bebouwing hier beperkt tot de directe omgeving van de Brugmannlaan, maar tegen de Eerste Wereldoorlog zijn de burgerhuizen al richting het Guido Van Auzzoplein opgeschoven. Tijdens het Interbellum worden de braakliggende percelen ingevuld, terwijl het gedeelte tussen het plein de Waterlooosesteenweg pas na de Tweede Wereldoorlog wordt dichtgebouwd.

De bebouwingsevolutie binnen deze drie assen verloopt echter onregelmatig. De straten ten noorden van de Lepoutrelaan worden weliswaar aan een snel tempo dichtgebouwd, maar de overzijde van dezelfde laan ontwikkelt zich pas tijdens het interbellum. Het gedeelte voorbij de Jean-Baptiste Colynsstraat tot het eind van de Molièrelaan wordt slechts na de Tweede Wereldoorlog bebouwd. Delen van dit gebied zijn bovendien nog steeds niet dichtgebouwd.

In tegenstelling tot de Tenboswijk, zou de Berkendaalwijk een zuiver residentiële functie krijgen. Naast investeerders, trekt de nieuwe wijk voornamelijk de rijkere (midden)klasse aan met artsen, advocaten, politici, zakenlui én kunstenaars/schrijvers als de voornaamste opdrachtgevers en/of bewoners. De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit burgerhuizen, opbrengsthuisen op hoekpercelen en later, vanaf het interbellum, ook meer en meer luxueuze appartementsgebouwen.

Naast kwaliteitsvolle privé-architectuur, verzorgt de beplanting een belangrijke rol in de verfraaiing van de wijk. Zoals gebruikelijk te Brussel, worden de straten afgezoomd met specifieke boomsoorten en krijgen squares of pleinen verzorgde plantsoenen. Hoofdassen verdienen speciale aandacht. Zo heeft de Louis Lepoutrelaan als hoofd- en perspectiefas een brede middenberm afgeboord met

kastanjes, terwijl het groene en pittoreske karakter van de Molièrelaan bepaald wordt door de esdoorndreef en de voortuintjes.

Tot op heden heeft de wijk haar karakter en architecturale rijkdom opvallend goed weten te bewaren. Naast de vestiging van vrije beroepen en ambassades (voornamelijk langs de Molièrelaan), ligt de hoofdfunctie er nog steeds op het residentieel wonen. Sinds 2000 heeft de gemeente een speciaal plan opgesteld die de architecturale waarde van de wijk onderkent en deze op de voet blijft volgen om zo haar karakter te trachten vrijwaren.

RELIGIEUZE ARCHITECTUUR

Een van eerste gebouwen van nieuwe wijk is een *kapel*, als voorloper van latere Drievuldigheidsparochie. Dit vrij sober neoromaans bakstenen gebouw in de huidige Hervormingsstraat wordt na de wijding van de eigenlijke Drievuldigheidkerk in de Tenboswijk (1893) afgestaan aan de protestantse gemeenschap. Rond 1927 verdwijnt de kapel uit het straatbeeld en worden de vrijgekomen gronden opnieuw verkaveld en bebouwd.

Reeds op het stedenbouwkundig ontwerp voor de nieuwe Berkendaelwijk van landmeter César BOON (20 september 1898), is een *kerk* voorzien op het Georges Brugmannplein, als sluitstuk van de zichtsas van de Louis Lepoutrelaan. Hoewel de plannen voor een zware natuurstenen kerk in neoromaanse stijl in 1913 worden goedgekeurd, zou de O.L.V.-Blijde-Boodschapskerk pas na de Eerste Wereldoorlog worden gebouwd.

J. Stallaertstraat 8, Pastorij
n.o.v. Camille Damman,
1927 (foto 2007).

Intussen behelpt men zich met een noodkerk (1915) in de aanpalende Joseph Stallaertstraat. In 1927 verrijst er naast een fraaie pastorij in art-decostijl, naar een ontwerp van Camille DAMMAN. Dezelfde architect ontwerpt ook de eerste plannen voor de kerk, maar gebrekkige fondsen leiden tot een nieuw kerkontwerp dat kleiner en voornamelijk goedkoper moet zijn. De uiteindelijke kerk, in een

strakke modern romaanse stijl, voltooit men in 1934. Zoals bij de Drievuldigheidkapel speelt Frédéric BRUGMANN, neef en opvolger van Georges BRUGMANN, een belangrijke (financiële) rol bij het tot stand komen van dit kerkelijk patrimonium.

G. Brugmannplein, O.L.V.-
Blijde Boodschapskerk n.o.v.
Camille Damman, 1934 (foto
2007).

Verder rest ons het voormalige *klooster- en schoolcomplex* van de Zuster van het Heilige Hart. Dit eclectisch bakstenen gebouwencomplex breidt zich vanaf 1892 stelselmatig uit over het gehele bouwblok tussen de Waterloosesteenweg, de Afrikaanse-, Amerikaanse- en Notarisstraat. In 1994-2004 wordt het echter ingrijpend gerenoveerd en herbestemd.

BURGERLIJKE ARCHITECTUUR

Openbare gebouwen

Het aantal openbare gebouwen in deze wijk is beperkt. Op hoek van de Waterlooosesteenweg en de Louis Lepoutrelaan bevindt zich een fraai *politiecommissariaat* in een strakke neoclassicistische stijl met verzorgd natuurstenen parement.

Waterloosesteenweg 515 - L.
Lepoutrelaan 2-2a-4, voormalig
politiecommissariaat (foto
2007).

Belangrijk is verder het voormalige *ziekenhuis* van het Belgische Rode Kruis, gelegen op het G. Brugmannplein. Het is ontstaan uit het voormalig '*Chirurgisch Instituut Berkendaal*' van de befaamde Dr. Antoine DEPAGE. Het vormt het eerste van een hele reeks ziekenhuizen die Jean-Baptiste DEWIN tijdens zijn carrière zal bouwen.

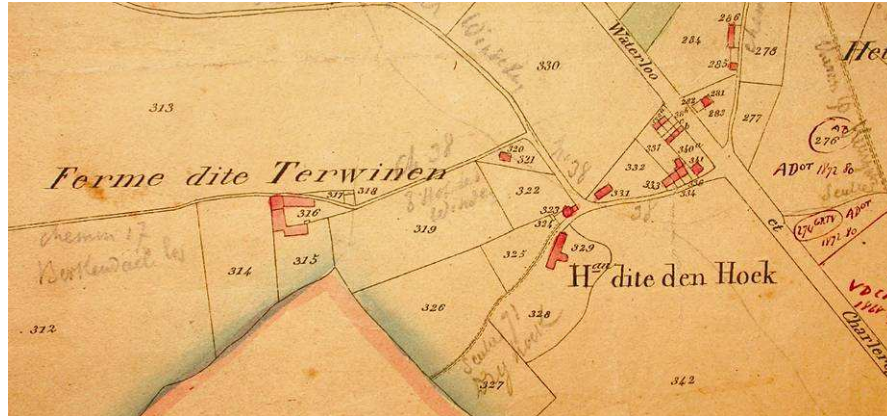
G. Brugmannplein 28 – J.
Stallaertstraat 1, postkaart van de
pas voltooide uitbreiding van het
'Medisch-Chirurgisch Instituut en
Gezondheidscentrum', ca. 1926
(Verzameling Dexia Bank).

Dit fraaie ziekenhuis in zijn typerende geometrische art-nouveaustijl breidt hij in 1926 uit in een vergelijkbare art-decostijl. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het in opdracht van het Belgische Rode Kruis nogmaals uitgebreid met functioneel modernistische gebouwen naar een ontwerp van L. ATTOUT (1949) en Jacques WYBAUW (1964). Sinds 2003 staan de vleugels van DEWIN ingeschreven op de bewaarlijst. De overige delen van het complex worden echter in 2008 gesloopt ter vervanging van meerdere wooneenheden.

Privé-architectuur

De privé-architectuur van vóór de eigenlijke verstedelijking was beperkt tot typische kleinschalige hoevebouw.

Hof ter Winnen, Ph. Vandermaelen, Atlas cadastral du royaume de Belgique – Plan parcellaire de la commune d'Ixelles avec les mutations jusqu'en 1836. Detail (© MBHG-DML, foto A. Guillaume).

Slechts het 'hof ter winnen' vormde daarop de uitzondering. Deze vierkantshoeve maakte vroeger deel uit van de Terkamerenabdij. Met de oprukkende verstedelijking verdween de landelijke architectuur volledig uit het straatbeeld.

Voornaamste typologieën

Eengezinswoningen

Gezien de residentiële functie van de wijk treft men er hoofdzakelijk eengezinswoningen met gevels in diverse stijlen. De symmetrische of asymmetrisch opgebouwde gevels zijn meestal zes tot zeven meter breed en tellen drie bouwlagen en twee tot drie traveeën.

Een derde van de woning wordt ingenomen door de traphal, terwijl de overige ruimtes strikt worden opgedeeld. In de verhoogde kelder of in een aanbouw zijn de keuken en dienruimtes ondergebracht. Samen met de mansardekamers vormen ze veelal het terrein voor het (inwonend) dienstpersoneel. De eigenlijke woonverdieping kent meestal de traditionele openvolging van salon, eetkamer en een grotendeels opengewerkte ruimte (veranda). Op de verdiepingen liggen slaapkamers, boudoir en werkkamer(s).

Molièrelaan 166, zicht op atelier van Firmin Baes, (*L'Émulation*, 1910, pl. XXVII).

Bij de vrij talrijke kunstenaarswoningen in deze wijk vervangt een opengewerkte noordelijk gericht atelier de veranda of wordt het atelier onder het dak ondergebracht. In uitzonderlijke gevallen wordt de woning volledig geconcipeerd naar de wensen van de kunstenaar, voorbeelden hiervan zijn de kunstenaarsateliers van Geo BERNIER (Hervormingsstraat nr. 4), Georges LEMMERS (Hervormingsstraat nr. 74), Eugène MAHAUX (E. Van Driesschestraat nr. 74), Firmin BAES (Molièrelaan nr. 166) en Victor GILSOUL (Molièrelaan nr. 513).

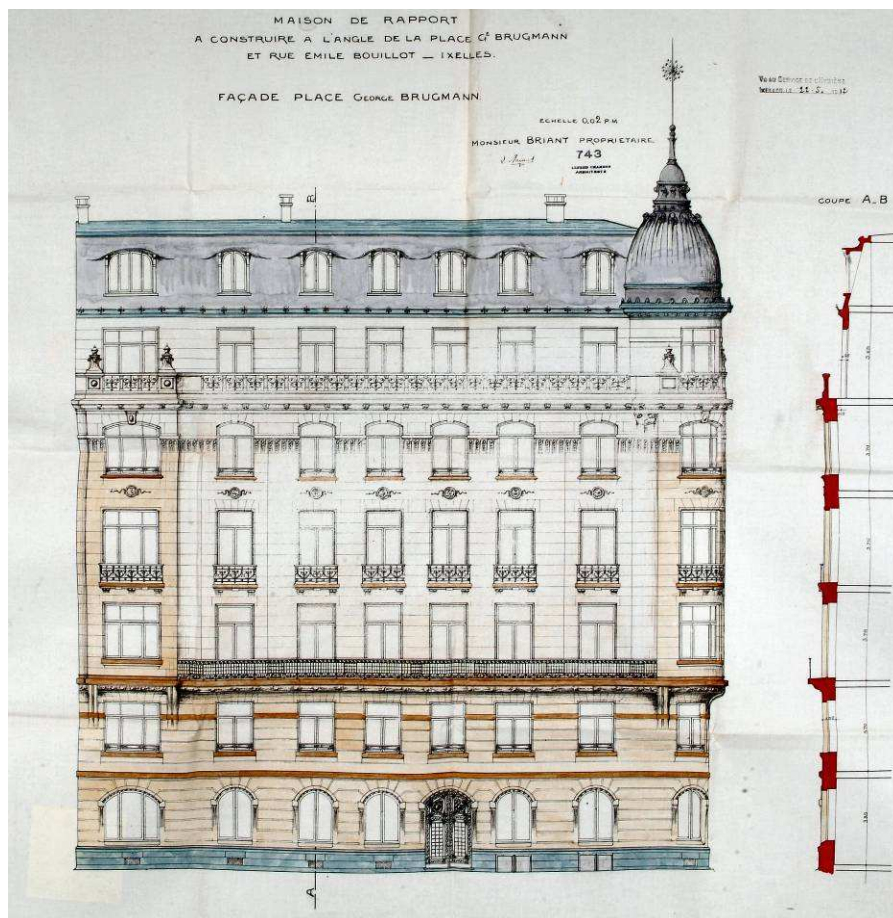
Langs de lanen vindt men de grotere woningen en herenhuizen. Vaak hebben ze een inrijpoort naar achterliggend koetshuis met stallingen. Deze huizen zijn georganiseerd rond de centrale hal en kennen een verscheidenheid aan specifieke kamers, zoals rook-, muziek- of leeskamer.

De centrale en zenithaal verlichte hal vindt men tijdens het interbellum ook vaker bij (Beaux-Arts)bürgerhuizen terug.

Meergezinswoningen

Tussen 1900 en 1910 verschijnen voornamelijk op hoekpercelen de eerste *opbrengsthuizen*. De benedenverdiepingen worden stevast ingenomen door een winkelruimte, terwijl een secundaire ingang naar verhuurbare kamers of wooneenheden leidt. Een fraai voorbeeld ervan is het pand op de G. Brugmannplein (Berkendaalstraat nr. 203) in geometrische art-nouveaustijl naar een ontwerp van Joseph DIONGRE.

G. Brugmannplein 6, opstand n.o.v. Alfred Chambon, GAE/DS 150-6 (1912).

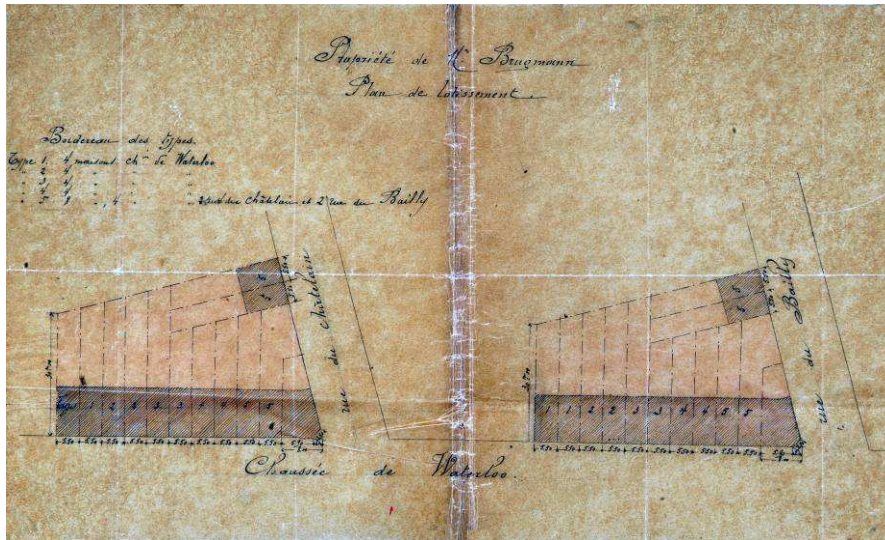
Rond dezelfde periode verschijnen ook de eerste *appartementsgebouwen*. Aanvankelijk worden ze gebouwd op de moeilijker te ontwikkelen hoekpercelen (zie bijvoorbeeld G. Brugmannplein nr. 6), maar na de Eerste Wereldoorlog en door toedoen van de vernieuwde wet op mede-eigendom (1924), vindt men ze ook heel prominent langs de lanen terug.

Naast de gangbare conciergerie en traphal met telefoon en lift, beschikken luxueuze appartementsgebouwen tevens over aparte vertrekken en circulatiezones voor het dienstpersoneel.

Speculatie en architecturale gehelen

Zoals hoger vermeld ligt grondspeculatie aan de basis van het ontstaan van deze wijk. Initiatiefnemer en grondgrondbezitter Georges BRUGMANN zal ook als bouwpromotor optreden. Langs de Waterlooosesteenweg laat hij in 1877 twee neoclassicistische gehelen bouwen (zie lager).

Waterloosesteenweg, perceelsplan voor 26 nieuwe huizen i.o.v. Georges Brugmann, GAE/DS 315-393 (1877).

Een ander fraai voorbeeld neemt bijna het volledige bouwblok tussen de F. Merjay-, de Hervormings-, de F. Neuray- en E. Van Driesschestraat in beslag. Het bestaat uit een eclectisch geheel van burgerwoningen met zeven verschillende geveltypes vermoedelijk van dezelfde ontwerper en tussen 1902 en 1904 gebouwd voor verschillende opdrachtgevers. Beeldbepalend zijn de drie hoekpanden, opgevat als opbrengsthuisen met telkens een winkel op de benedenverdieping.

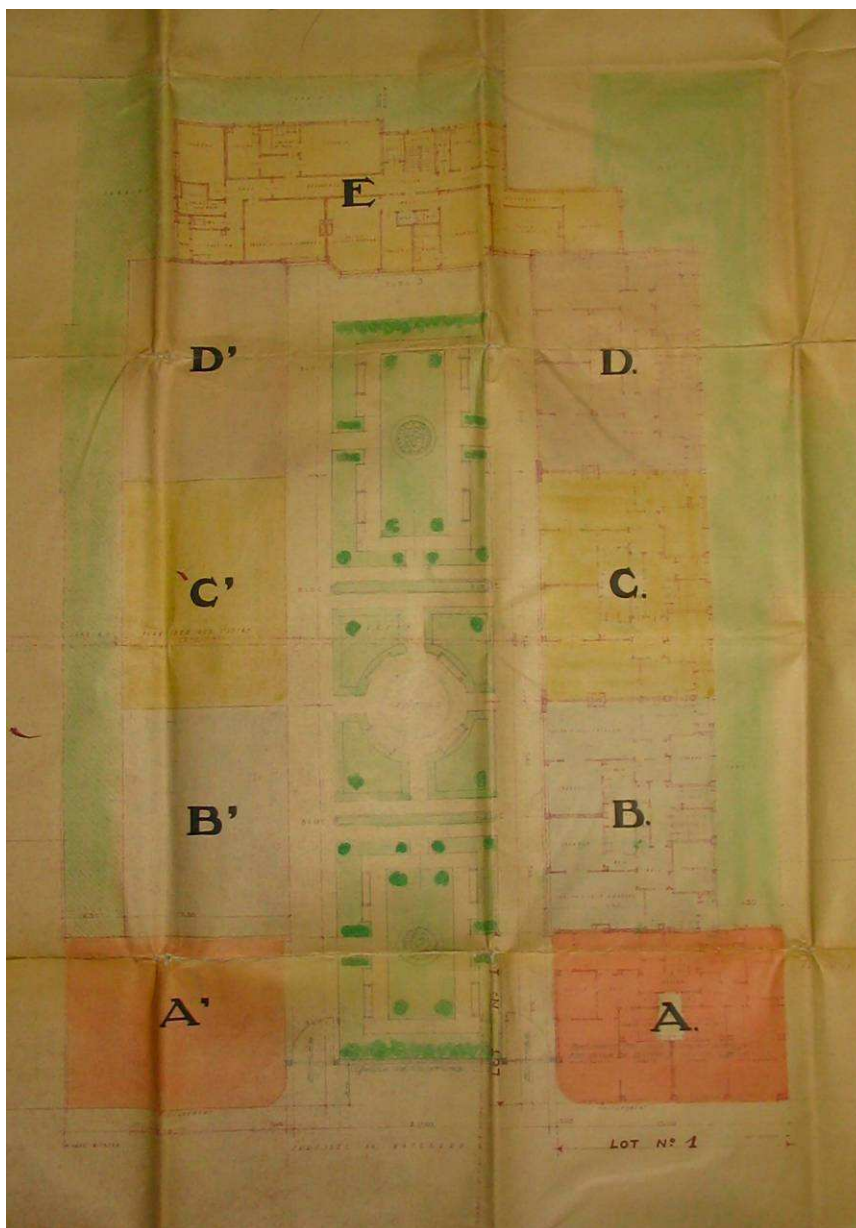

Waterloogalerij, linker huizenrij (*Vers l'Art*, 12, 1913, pl. 290).

Uit dezelfde periode dateert het opbrengsthuis langs de Waterlooosesteenweg. Ontwikkelt door Adh mar DE LA HAULT wordt het in 1912 achteraan uitgebreid met de Waterloogalerij, een verkeersluwe binnenstraat met veertien huisjes met voortuin en bereikbaar via doorgangen langs de steenweg en de C. Lemonnierstraat.

De meeste eclectische huizen in de R. Chalon- en L. Jouretstraat werden ontwikkeld in opdracht van schrijnwerker-aannemer Edouard FADEUR. Net als voor zijn huizen aan de overkant van de Waterlooose Steenweg (Lariksen-, Provoost-, Tenbos- en Washingtonstraat) deed hij hiervoor beroep op architect Jean DIERICKX.

Waterloosesteenweg 496 tot 496n, megalomaan voorontwerp voor de bouw van een U-vormig appartementencomplex rond voortuin n.o.v. L. GOVAERTS & A. VAN VAERENBERGH, enkel de blokken A werden uitgevoerd, GAE/DS 315-496 (1935).

Een van de laatste voorbeelden van projectontwikkeling heeft betrekking op de voormalige pianofabriek op de Waterlooosesteenweg. Vanaf 1935 plant men de afbraak van de diep in het bouwblok gelegen fabriek en de bouw van een groots opgevat U-vormig appartementscomplex. Naar de plannen van L. GOVAERTS & A. VAN VAERENBERGH komen in de volgende jaren de aanzetten van de linker- en rechtervleugel tot stand. Uiteindelijk moet men - onder meer door de oorlog - afzien van het groots opgezette plan en bouwt men enkel de verbindende vleugel tussen de bestaande zijvleugels.

Architecten van de wijk

De meeste architecten die heel actief zijn in de buurt wonen zelf in de wijk. De Beaux-Artspanden op de Louis Lepoutrelaan zijn bijna allen ontworpen door Benjamin DE LESTRÉ DE FABRIBECKERS (woonde in de F. Stroobantsstraat nr. 23) en Camille DAMMAN (L. Lepoutrelaan nr. 44). Die laatste oefende zich later nog in het baksteenmodernisme en art deco, maar is vooral gekend als ontwerper van het sluitstuk van de Lepoutrelaan, met name de modern romaanse O.L.V.-Blijdeboodschapkerk.

Veel van de Beaux-Arts-woningen in de F. Merjaystraat en de Molièrelaan zijn naar de hand van Paul PICQUET. Hij woonde zelf in de laan (Molièrelaan 130) en ontwierp naast burgerwoningen ook enkele herenhuizen. Ook Jean-Baptist DEWIN (Vorst, Molièrelaan 151), gekend om zijn typische geometrische art nouveau en verwante art deco, woonde in deze laan.

Architectuurstijlen

De huizen van de nieuwe wijk bieden een interessante waaier aan van de gangbare bouwstijlen van het begin van de twintigste eeuw. Sommige zijn stijlzuiver, andere vormen dan weer een mengvorm van verschillende stijlen. Meerderheid van de woningen zijn op prestige gericht en richten zich daardoor veelal op klassieke stijlen als de Beaux-Arts en later de art deco.

Neoclassicisme

Eerste bebouwing verscheen in 1877 in opdracht van Georges BRUGMANN. Langs de Waterloose Steenweg op de kruising met de eerste wegen van Berkendaal vindt men er twee gehelen van in totaal 26 huizen. Deze neoclassicistische burgerhuizen werden ontworpen door architect Adolphe VANDERHEGGEN en bestaan uit vijf geveltypes.

Waterloosesteenweg 435-437 tot 457, geheel van 11 huizen n.o.v. Adolphe VANDERHEGGEN (foto 2007).

Het gaat telkens om huizen van twee traveeën en drie bouwlagen met bepleisterde gevels en smeedijzeren balkons met gevarieerde vensteromlijstingen.

Overige huizen in deze stijl vinden we in het oudste kwartier van de wijk, meer bepaald in de Hoge Bruggelaan en de F. Merjaystraat. Vaak dateren ze van rond 1900.

Eclectisme en neostijlen

Tot vlak voor de Eerste Wereldoorlog kent Brussel, en bij uitbreiding België, de laatste uitingen van eclectische architectuur. Veelal gaat het om architectuur met eigentijdse interpretaties op de voorbije architectuurstromingen. Stijlzuivere voorbeelden zijn dan ook zeldzaam. Vaak komt men tot mengvormen met knipogen naar de architectuurgeschiedenis, en richt men zich op een nieuwe eigentijdse creatie, aangepast aan het programma en aan nieuwe materialen. De zin voor het pittoreske is niet enkel af te leiden uit de

stijlelementen, maar te meer door het kleurrijk materiaalgebruik, de variërende muuropeningen en het spel met volumes en daken.

Hervormingsstraat 5 tot 27 (foto 2005).

De meeste eclectische gebouwen in deze wijk baseren zich op de neoclassicistische gevelopstand, maar verschillen van de voornoemde stijl door de gehanteerde ornamentiek of door de toevoeging van balkons, erkers en dakvensters. Naast het reeds aangehaalde bouwblok (zie speculatie en architecturale gehelen), treft men onder meer in de Hervormings- en de François Stroobantsstraat fraaie straatwanden in eclectische stijl aan.

←← Brugmannlaan 203, herenhuis n.o.v. Henri HANNAERTS, 1901 (foto 2006).

← Edmond Picardstraat 29, woning van en n.o.v. Fernand PETIT, 1914 (*L'Émulation*, 1, 1922, pl. 5).

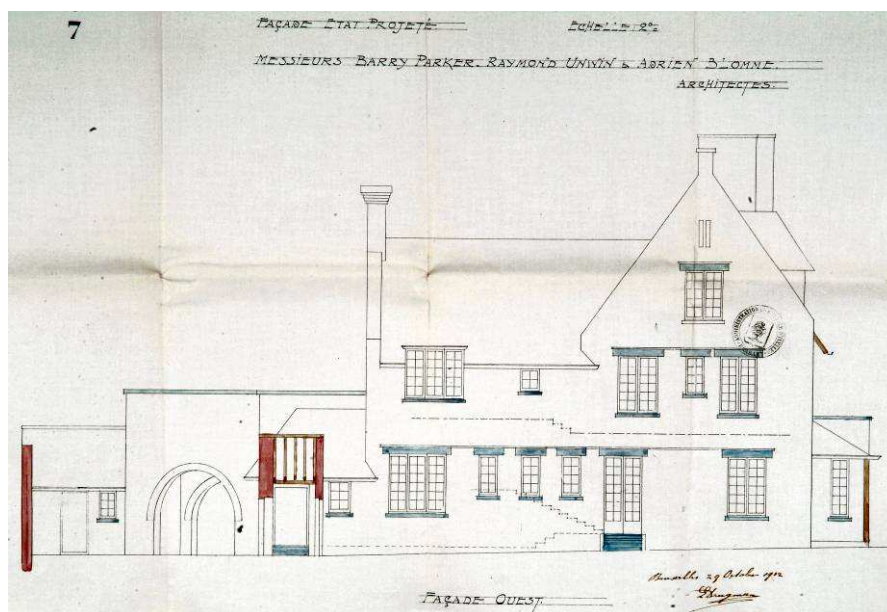

De neo-Vlaamse renaissance wordt onder meer vertegenwoordigd door Brugmannlaan nr. 203, een herenhuis naar een ontwerp van Henri HANNAERTS uit 1901 waarbij zelfs het traditioneel materiaalgebruik grotendeels getrouw werd toegepast.

Architect Fernand PETIT greep voor zijn eigen woning ook terug naar de renaissance, zij het de Engelse renaissance (Edmond Picardstraat nr. 29)

Cottage

De cottage-architectuur is binnen deze wijk met een wel heel bijzonder voorbeeld vertegenwoordigd. Verscholen achter rooilijn van de Molièrelaan (nr. 225) ligt binnen een brede tuin een zeldzame cottage.

Molièrelaan 225, opstand westelijke gevel n.o.v. Adrien BLOMME, Raymond UNWIN en Richard BARRY PARKER, GAE/DS 233-225 (1912).

Deze sobere villa rond een binnenplein kwam in 1912 tot stand door de intense samenwerking van Adrien BLOMME, Raymond UNWIN en Richard BARRY PARKER. Beide Britse architecten staan bekend als ontwerpers van de Engelse tuinstad, Letchworth Garden City, ontwikkeld naar de sociologische ideeën van Ebenezer HOWARD. De stijlkenmerken komen sterk naar voren in de intimistische binnenkoer met omgevende galerij, het dakenspel met dakkapellen en staat daardoor in schril contrast tot de sobere tuin- of achtergevel.

Art nouveau

De art-nouveau-stijl is binnen de Berkendaalwijk minder vertegenwoordigd dan in vergelijkbare residentiele wijken van Brussel. Bovendien beperkt de stijl zich hier meestal tot de gevel(decoratie) en wordt aldus het idee van het totaalconcept volledig verlaten.

Brugmannlaan 178, 176 –
Molièrelaan 177 en 179,
burgerwoningen n.o.v. Paul
VIZZAVONA, 1908 (foto 2006).

Een schoolvoorbeeld hiervan is het bouwgeheel op hoek van Molièrelaan met Brugmannlaan naar een ontwerp van Paul VIZZAVONA, bestaande uit een herenhuis (Brugmannlaan 178-Molièrelaan 177) en twee burgerwoningen (Brugmannlaan 178 en Molièrelaan 179). Zowel de structuur, het grondplan als de aankleding van het interieur refereert aan de Franse architectuur, terwijl enkel het smeedwerk en zweepsflagmotieven naar de art nouveau verwijzen.

Met de woning op de Molièrelaan nr. 172 en het '*Chirurgisch Instituut Berkendael*' toont Jean-Baptist DEWIN zijn interpretatie van de Wiener Sezession. Een vernieuwde en persoonlijke stijl waaruit hij naar de art deco zal evolueren.

Minder origineel, maar niet minder interessant is het opbrengsthuis (Berkendaalstraat nr. 203) in geometrische art nouveau naar een ontwerp van Joseph DIONGRE.

Ten slotte rest ons de premodernistische ontwerpen van Antoine POMPE en Fernand BODSON. Vernieuwend in hun rationele gevelbehandeling en ruimte-indeling is hun stijl nog te verbinden met de geometrische art nouveau, maar kondigt deze tegelijk de principes van het modernisme aan. Hun beide ontwerpen uit de wijk (Emmanuel Van Driesschestraat nr. 74 en Molièrelaan nr. 174) kenmerken zich verder door de typische erkerbehandeling en de beperkte ruimte voor decoratie.

↑ E. Van Driesschestraat 74, burgerwoning n.o.v. Antoine POMPE en Fernand BODSON, 1914 (foto 2006).

↖ Berkendaalstraat 203, opbrengsthuis n.o.v. Joseph DIONGRE, 1909 (foto 2006).

Beaux-Arts

Beaux-Artsstijl is heel sterk vertegenwoordigd in deze wijk, voornamelijk in de Franz Merjaystraat, de Molièrelaan en de Louis Lepoutrelaan. Deze stijlstroming grijpt terug naar de klassieke Franse achttiende eeuwse architectuur. De gevels zijn opgebouwd uit

(witte) natuursteen, vaak in combinatie met baksteen. Volledige natuurstenen gevels zijn zeldzaam. De benedenverdieping mag dan wel in natuursteen zijn opgebouwd, op de verdiepingen maakt men eerder gebruik van een simili-bepleistering. Op de eerste verdieping treft men vaak een bow-window of een gevelbrede in- en uitzwenkende erker. Andere kenmerken zijn het mansardedak met zware dakvensters, schouderboogvormige muuropeningen en rijkelijk verzorgde smeed- en schrijnwerk.

Meest actieve architecten in deze wijk waren Camille DAMMAN, Paul PICQUET (F. Merjaystraat en Molièrelaan), Leon JANLET, Léon DAVID en Benjamin DE LESTRÉ DE FABRIBECKERS. Die laatste heeft een vrij herkenbare Beaux-Artsstijl ontwikkeld die onder meer gekenmerkt wordt door veelvuldige toepassing van geblokte pilasters en zware dakvensters (zie onder meer in Louis Lepoutrelaan).

Naast burgerhuizen en herenhuizen, verrijzen de eerste luxueuze appartementsgebouwen ook in deze stijl. Meestal worden ze gebouwd op hoekpercelen en wordt de aandacht getrokken door hun torenvormige uitgebouwde hoek onder koepeldak. Schoolvoorbeelden zijn de appartementsgebouwen op de hoek met de Louis Lepoutrelaan (nr. 67-73) en het Georges Brugmannplein (nr. 6).

Binnen deze Beaux-Artsstijl grepen Paul PICQUET en Camille DAMMAN een zeldzame keer niet terug op de Franse, maar op de eigen Brusselse wederopbouwarchitectuur uit de achttiende eeuw (Molièrelaan nr. 128 en 230 tot 236).

↑ Molièrelaan 230, 232, 234 en 236, burgerwoningen n.o.v. Camille DAMMAN, 1912 (foto 2007).

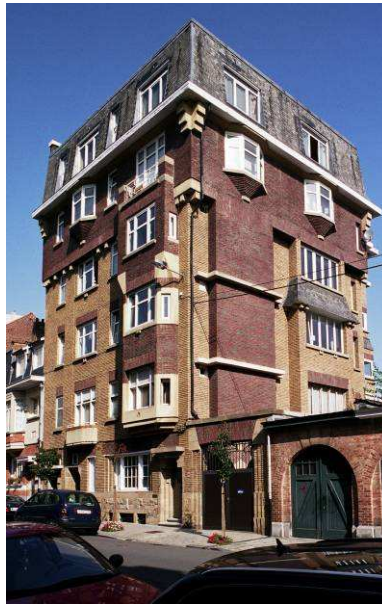
↖ L. Lepoutrelaan 102, burgerwoning n.o.v. Benjamin DE LESTRÉ DE FABRIBECKERS, 1911 (foto 2007).

↖ Mignot Delstanchestraat 71 en 69, twee burgerwoningen n.o.v. Léon DAVID, 1913 en 1912 (foto 2007).

Art deco en modernisme

Onderscheid tussen art deco en modernisme is niet steeds gemakkelijk te maken. Zeker niet in de beginperiode toen met experimenteerde met nieuwe bouwvormen, maar deze nog steeds decoratief trachtte aan te kleden met traditionele materialen. Leidmotief naar het modernisme blijft vormversobering, wars van elke versiering.

De art-decostijl is binnen de wijk vaak toegepast bij meergezinswoningen, zoals het appartementsblok op hoek van E. Van Driessche- nr. 1 - en E. Bouilliotstraat nr. 2 (arch. Raphaël DELVILLE, 1928). Gebouwd in opdracht van de componist Eugène Ysaÿe, omvatte het zijn eigen appartement naast appartementen die werden verhuurd. Hoewel sober vormgegeven wijst haar materiaal- en kleurschakering en het volumespel op een nood aan decoratie.

Een vergelijkbaar opbrengsthuis uit hetzelfde jaar vindt men in de Louis Hymansstraat nr. 9-9c. Architect André DARCHE had hier zijn architectenbureau, woonde op de verdieping en verkocht de overige luxe-appartementen. Wederom betreft het een baksteenarchitectuur met een fraai kleurspel en bijna kubistisch volumewerking. Het indrukwekkend appartementsgebouw op G. Brugmannplein (nr. 12-20) naar een ontwerp van Paul Picquet (1928) lijkt sober, maar verradert haar art-decoelementen in de behandeling van de winkelpuien, borstweringen en loggia's.

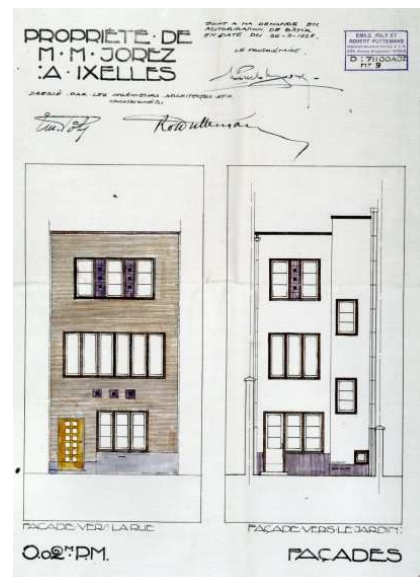
↑ Molièrelaan 208-210 en J. Stallaertstraat 29, appartementsgebouw n.o.v. Joe RAMAEKERS, 1930 (foto 2007).

↖ L. Hymansstraat 9-9a-9b-9c, opbrengsthuis van en n.o.v. André DARCHE, 1928 (foto 2006).

↖↖ E. Van Driesschestraat 1 - E. Bouilliotstraat 2, appartementsgebouw n.o.v. Raphaël DELVILLE, 1928 (foto 2007).

Het opmerkelijke appartementsgebouw op hoek van de Joseph Stallaertstraat met Molièrelaan (nr. 208-210) dateert uit 1930. Joe RAMAEKERS liet zich hier beïnvloeden door het materiaalgebruik en volumewerking van de Amsterdamse School.

Het appartementsgebouw in de J.B. Meunierstraat (nr. 44) naar de hand van Alexis DUMONT vormt een eerste aanzet tot het modernisme binnen deze wijk (1926). Wederom gelegen op een hoekperceel verwijst de volumewerking en het aangewende smeedwerk nog naar de art deco, terwijl het sober bepleisterde parement het moderne bouwen aankondigt.

Hoogtepunt binnen het baksteenmodernisme betreft de modernistische hoekwoning voor fabrikant Raymond Wolfers naar een ontwerp van Henry VAN DE VELDE uit 1929. Het huis in de A. Renardstraat (nr. 60) vormt één van de beste voorbeelden van stedelijke woningen binnen Van de Velde's laatste architecturale periode.

Minder gekend, is de in buurt liggende woning (Mignot Delstanchestraat nr. 60) naar een ontwerp van Emile POLY en Robert PUTTEMANS (1928). De sobere bakstenen gevel laat enkel bescheiden bakstenen velden toe, wars van elke andere decoratie. De modernistische kenmerken liggen in de functionele ruimte-indeling, het platte dak en de aanzet tot vensterregisters. Met het appartementsgebouw op de Molièrelaan (nr. 503) bouwen en variëren de ontwerpers twee jaar later voort op hun eerder ontwerp.

↑ Mignot Delstanchestraat 40, opstand voor- en achtergevel n.o.v. Emile POLY en Robert PUTTEMANS, GAE/DS 232-40 (1928).

↖ A. Renardstraat 60, achtergevel n.o.v. Henry VAN DE VELDE, 1929 (*La Cité*, 2, 1933, p. 119).

↖↖ J.-B. Meunierstraat 44, appartementsgebouw n.o.v. Alexis DUMONT, 1926 (foto 2006).

↑ F. Merjaystraat 128, appartementsgebouw n.o.v. Lucien DE VESTEL, 1935 (Clarté, 3, 1937, p. XXV).

↖ Hervormingsstraat 63, dokterswoning n.o.v. NOVGORODSKY, 1933 (foto 2006).

Een ander voorbeeld van baksteenmodernisme is de woning met dokterspraktijk in de Hervormingsstraat nr. 63 ontworpen door ingenieur-architect NOVGORODSKY in 1933. In tegenstelling tot voorgevel is achtergevel breder opengewerkt en voorzien van dakterras. Zowel bij de polykliniek op benedenverdieping als het woongedeelte op de verdiepingen liggen alle ruimtes geconcentreerd rond de centrale achthoekige hal.

De modernistische appartementsgebouwen worden langs de Waterloosesteenweg vertegenwoordigd door het U-vormig complex (nr. 496 tot 496n) naar de hand van de architecten Leon GOVAERTS en Alexis VAN VAERENBERGH (1935-1946) en verder door de twee identieke panden (nr. 525-525a en 533-535) naar een ontwerp van architect S. DEVAL (1932 en 1934). Beide worden gekenmerkt door een egaal en vlak gevelparement en vensterregisters.

Ook de creaties van Lucien DE VESTEL in de Berkendaalstraat sluiten hierbij aan, hoewel ze werden uitgevoerd met een eerder traditionele baksteenparement, zij het met horizontaliserende schaduwvoegen.

Burelen

Het opvallend pand met art-nouveau-invloeden gelegen op de hoek met de C. Lemonnierlaan (nr. 1) en de L. Lepoutrelaan (nr. 28-30) vormt één van de weinig gebouwen die niet voor bewoning was bestemd.

Sinds 1909 waren hier de kantoren van de bouwonderneming MONNOYER ET FILS ondergebracht. Een bouwbedrijf dat onder meer verantwoordelijk was voor de uitvoering van het majestueuze gemeentehuis van Sint-Gillis.

L. Lepoutrelaan 28-30 – C. Lemonnierstraat 1, kantoorgebouw n.o.v. A. LENER, 1909, hier opstand met toe te voegen bouwlaag, GAE/DS 56-1 (1911).

